

Kroniek 13

Historisch Genootschap
Roterodamum

Kroniek nieuwe reeks: nummer 13, maart 2017

Uit de geschiedenis van Roterodamum: 'Op den 14en Mei 1947, historische dag in de geschiedenis van onze stad, werd in Hotel Central, Kruiskade 32, de oprichtingsvergadering gehouden, waarbij 34 leden aanwezig waren'. Tot de eerste voorzitter van ons nu 70 jaar oude genootschap kozen de leden W.F. Lichtenauer, toen algemeen secretaris van de Kamer van Koophandel en later voorzitter van de SVZ en Senaatslid voor de CHU.

Van de voorzitter

Met een goed gevuld programma voor de boeg gaan we de lente tegemoet: een nieuwe serie Wel & Wee Café's over theater en dans, de Algemene Ledenvergadering, een speciale editie of liever een 'revival' van de Opbouw dag in samenwerking met Stichting Aan den Slag (een initiatief van onze voormalig secretaris Kees Vrijdag) en natuurlijk de jaarlijkse dag-excursie, dit keer naar Tilburg.

Toch kijk ik ook graag nog even met u terug. Met name naar 1 februari toen er in het kader van het Internationaal Film Festival Rotterdam een avond was gewijd aan Joao Silva en zijn platenlabel Morazeba Records.

Joao Silva, beter bekend als Djunga di Biluga, staat ook bekend als de peetvader van de Kaapverdianen in Rotterdam. Het voert te ver om zijn levensgeschiedenis hier door te nemen maar ik noem graag de band met Roterodamum: in 2016 ontving hij de drs. H.H. Horsting-prijs. Nu is alle muziek die op zijn platenlabel is verschenen gedigitaliseerd en opgenomen in de collectie van zowel het Stadsarchief in Rotterdam als het Nationaal Archief van Kaapverdie. Een prachtig initiatief om onze stadscollectie hiermee te verrijken.

Van een andere orde maar net zo goed behorend tot het erfgoed van deze stad werd op 7 februari vervolgens het middenstuk van De Hef terug geplaatst. Arie van der Krogt, ambtenaar in Rotterdam maar vooral bekend als de 'stadstroubadour', bezong in zijn liedjes menigmaal het gebrek aan historisch besef in deze stad en vreesde ook voor de sloop van bijvoorbeeld De Hef. Gelukkig liep het dit keer anders. En misschien hebben we dat wel een heel klein beetje aan Arie te danken.

Op 31 januari werd Van der Krogt overigens 'uitgezwaaid' in een volle Burgerzaal. Zijn werk als ambtenaar zit er op maar we hopen hem nog heel vaak te horen, met prikkelende liedjes die onderdeel zijn (geworden) van de muzikale geschiedschrijving van en in deze stad.

Tot slot nog iets om naar uit te kijken, althans bij het ter perse gaan van deze Kroniek: de bijeenkomst van alle (bestuurs)leden van aan Roterodamum gelieerde stichtingen en commissies. Tezamen gaan we werken aan onderlinge verbindingen en versterking van de vele activiteiten die in het Historisch Genootschap door de jaren heen zijn ontwikkeld dan wel ondergebracht met als doel te komen tot een sterker pleidooi aan het gemeentebestuur voor het levend houden van de geschiedenis van Rotterdam.

Jawel: Aan den slag!

Melanie Post van Ophem, voorzitter

Colofon

Kroniek is het ledenblad van het Historisch Genootschap Roterodamum.

Redactie:

Sjaak van der Velden, redactieKroniek@live.nl

Basisontwerp en art direction:

Puck Gescher, Studio Gescher BNO

Medewerkers aan dit nummer:

Wiep van Bunge, Hilde Sennema

Druk:

Printvisie, Rotterdam

Lidmaatschap:

Kroniek hoort bij het lidmaatschap van het

Historisch Genootschap Roterodamum.

Een lidmaatschap kost 35 euro per jaar.

Secretariaat:

C. Hartsuiker, Postbus 23538, 3001 KM Rotterdam

telefoon 0184-68 22 91

bankrekening NL07 INGB 0000 077300

www.rotterdamum.nl

Kopij volgend nummer:

Kopij voor Kroniek 2017 nummer 14 moet uiterlijk 15 april binnen zijn bij de redactie.

Ontvangt u de digitale nieuwsbrief van Roterodamum nog niet? Stuur een email naar rotterdamum@rotterdamum.nl

en we plaatsen u op de verzendlijst.

En heeft u onze facebookpagina al eens bezocht?

www.facebook.com/rotterdamum

Ook kunt u Roterodamum op Twitter volgen

@HGRotterdamum

HARTELIJK DANK!

Voor alle leden die jaarboekjes hebben rondgebracht en/of opgehaald.

Het heeft ons weer heel wat kosten bespaard.

Coby Hartsuiker.

Excursie vrijdag 26 mei 2017 Tilburg

Het begint langzaam aan lente te worden, bij mij in de tuin steken de narcisneusjes allang beloftevol de grond uit. En het voorjaar is niet alleen beloftevol wat de natuur betreft maar ook wat excursies betreft!

Dit jaar gaan we gewoon weer op de vrijdag na Hemelvaartsdag op pad, zoals we eigenlijk altijd deden, met uitzondering van 2016.

Op vrijdag 26 mei gaat de reis naar wolstad Tilburg, waar twee bijzondere musea, een mooie lunchlocatie en een sterrenbos op het programma staan.

Eerst bezoeken we het TextielMuseum, waar we na de koffie worden rondgeleid door het historisch deel van het museum, de wollendekenfabriek, het damast-atelier en de damastwasserij. Daarna hebben we nog ruim de tijd om op eigen gelegenheid de tentoonstellingen hedendaagse textielkunst en -vormgeving te bekijken, het TextielLab, en de winkel niet te vergeten. Tilburg is eind 19e eeuw groot geworden door de textielindustrie die zich vestigde tussen de herdgangen in (herdgangen zijn driehoekige pleinen waar zich in de middeleeuwen agrarische nederzettingen bevonden). In 1871 telde de stad maar liefst 125 wollenstoff-fabrieken. Tilburg werd dan ook de *wolstad* genoemd.

Gedurende de jaren 60 van de 20e eeuw verdween de textielindustrie. Vanaf 1975 werd de binnenstad aangepakt, helaas op rigoureuze wijze, de doorstroming van het verkeer kreeg de meeste aandacht. Veel historisch erfgoed werd gesloopt. De toenmalige burgemeester Cees Becht kreeg dan ook de bijnaam *Cees de Sloper*. Vanaf de jaren 80 van de 20e eeuw was er weer respect voor het nog aanwezige erfgoed.

Gelukkig hebben een aantal voormalige wolfabrieken/wolspinnerijen de slopershamer overleefd; twee daarvan zijn het Textielmuseum en Museum De Pont. Het TextielMuseum is gevestigd in de kenmerkende fabrieksgebouwen die neergezet werden door de Tilburgse wollenstoff-fabrikant en thuisweverszoon Christiaan Mommers (1836-1900). Het complex is een Rijksmonument. Het museumgebouw bestaat uit de hoogbouw (1885) waar zich voorheen de spinnerij bevond, en een laag gedeelte met sheddak (1876-1878), waarin de weverij was gevestigd. De hoogbouw is smal, lang en heeft veel ramen. Met zijn vier bouwlagen was dit pand in zijn tijd het hoogste fabrieksgebouw in Tilburg. De bouwstijl was ontleend aan in Engeland gebruikelijke constructies voor spinzalen. Vanaf de machinekamer op de kop van het gebouw was het mogelijk om de stoommachine over korte afstanden te verbinden met de machines op alle verdiepingen.

Het museum herbergt het TextielCafé, een grote TextielShop, de wollendekenfabriek, DamastWeverij en -Wasserij, het TextielLab en verschillende expositie-zalen, waar ruimte is voor hedendaagse textielkunst en -vormgeving.

Museum De Pont is vernoemd naar de jurist en zakenman Jan de Pont (1915-1987) uit wiens nalatenschap in 1988 een stichting 'ter stimulering van de hedendaagse kunst' kon worden opgericht.

Het gebouw van de voormalige wolspinnerij Thomas de Beer, restant van een veel groter fabriekscomplex, is een merkwaardige, dichte doos die aan de buitenkant niets van het interieur prijsgeeft. De spinnerij was begin van 1990 nog in gebruik. Het proces van verwerken van ruwe wol tot garen heeft op zeer logische en eenvoudige wijze de plattegrond van het complex bepaald.

Bureau BenthemCrouwel Architecten heeft het complex verbouwd tot een ruimte waar hedendaagse kunst optimaal tot haar recht kan komen. De monumentale oude fabriek met de grote, lichte zaal en de intieme 'wolkokken' vormt een prachtige omgeving voor de vele kunstwerken.

Tussendoor maken we een wandeling door de Oude Warande, die in 1712 werd aangelegd in opdracht van Willem van Hessen-Kassel en een van de weinige intacte sterrenbossen in Nederland is. Een sterrenbos wordt zo genoemd omdat vanuit een centraal punt een aantal lanen, meestal zes of acht, naar de hoeken en de buitenranden lopen. Het park is in barokke stijl aangelegd, waarbij de ontwerpen van tuinarchitect André le Nôtre als voorbeeld dienden. In de jaren 80 waren van deze opzet alleen de hoofdlijnen nog te zien. Daarna volgde een bijna twintig jaar durende renovatie die in 2008 gereed kwam.

Natuurlijk gebruiken we de lunch op een bijzondere locatie en sluiten we de dag met een borrel af. Nadere bijzonderheden over lunch en borrel volgen nog.

Tijdens deze excursie maken wij een wandeling en zijn stevig schoeisel en een paraplu handig. *De excursie is ongeschikt voor rollator- en rolstoelgebruikers!*

De kosten voor deze excursie bedragen € 65,00 per persoon. Introdúcés zijn welkom. Inschrijving vindt plaats door overmaking van dit bedrag op postrekeningnummer 77300 t.n.v. Historisch Genootschap Roterodamum, Rotterdam o.v.v. 'excursie'. Uw overmaking dient voor 22 mei binnen te zijn. Als u door overboeking niet mee kunt, krijgt u daarvan tijdig bericht. Hoort u niets, dan zien wij u graag op vrijdag 26 mei om uiterlijk 8.15 uur bij het opstappunt Capelsebrug, de bus rijdt weg om 8.30.

In geval van nood zijn wij die dag bereikbaar op het nummer 06 51 925 388, 06 24 611 477 of 06 23 772 243

De excursiecommissie

Alma Ploeger, Melanie Post van Ophem en Ingrid de Jager <

Tricky business Over Rotterdam en zijn ondernemers

tekst Hilde Sennema
beeld eigen collectie

Wij Rotterdammers grijpen graag terug op onze mentaliteit. Iets met handen uit de mouwen, geen woorden maar daden, en niet lullen, maar poetsen. We hebben het idee dat dit met onze haven te maken moet hebben, en wellicht ook met het feit dat we altijd de tweede stad zullen zijn achter Amsterdam. Tegelijkertijd houden we van sterke leiders: uitgesproken burgemeesters en daadkrachtige ondernemers die een visie hebben voor onze stad. Ik schrijf expres 'wij' en 'ons', omdat dit onderwerpen zijn die me na aan het hart liggen. Tegelijk spelen deze thema's een rol in mijn onderzoek: ik kijk waar ze vandaan komen en hoe we ze moeten interpreteren. Op deze plek wil ik niet schrijven over mijn onderzoeksresultaten, maar over de uitdagingen van onderzoek op z'n Rotterdams.

Dat onderzoek gaat over de wederopbouw van Rotterdam als havenstad. Dit onderwerp gebruik ik echter om beter te kunnen begrijpen wat een havenstad nou eigenlijk is, en in hoeverre Rotterdam tijdens en na de oorlog bewust is opgebouwd als havenstad. Ik kijk daarvoor ook naar andere steden, zoals Liverpool, Hamburg en Marseille. Maar eigenlijk kijk ik in elke havenstad waar ik ben, of het nou Genua is of Osaka, of ik iets kan herkennen van een overeenkomende mentaliteit of cultuur. Het is lastig om dat hard te maken. Als ik echter over mijn onderzoek vertel, is er direct veel herkenning: iemand die in Liverpool is geweest snapt dat de stad iets met Rotterdam van doen heeft. Het zijn vaak steden die nationaal uit de pas lopen, en ik gebruik vaak de term 'second city' – het is niet per se de tweede stad van een land, maar het is onmiskenbaar een andere stad dan 'eerste steden' als Amsterdam, London of Tokyo. Dat zijn ook alledrie havensteden, maar ze zijn niet afhankelijk van hun haven en daarom worden ze er niet door gedefinieerd.

Ook de behoefte aan sterke leiders past in die mentaliteit van een *second city*. Juist omdat deze steden afwijken van de nationale norm, lijken ze open te staan voor andere vormen van bestuur. Wat mij zo aantrekt in de periode van wederopbouw, is dat de zakenwereld haast carte blanche kreeg om het herstel van de haven prioriteit te geven en het centrum op te bouwen als een modern business district. Je kunt het nooit zeker weten, maar ziet u dat in Amsterdam gebeuren? Anderzijds is juist in Rotterdam het stadsbestuur bij vlagen bijzonder links geweest en werden de ondernemers in 1970 het stadhuis uitgebond met de opheffing van de invloedrijke Adviescommissie voor het Havenbedrijf. Toch blijft de ondernemer,

Hilde Sennema, in Liverpool met een Euromast lookalike op de achtergrond.

of het nou een havenbaron is of ontwerper Daan van Rosengarde, altijd belangrijk voor Rotterdam als havenstad. Die ondernemers maken het mij als onderzoeker vaak moeilijk. Het verhaal van de Club Rotterdam, een groep ondernemers die pleitten voor een zakelijk en modernistisch stadscentrum, las voor deze architectuurhistoricus als een heldenverhaal. Ik bestudeerde Jan Backx, een van hun leden. Het klinkt wellicht pathetisch, maar op den duur voelde hij eerder als familielid dan onderzoeksobject. Ik had soms toegang tot zeer persoonlijke informatie, leerde hem langzaam kennen uit gesprekken met familie, vrienden en werknemers. Zijn handschrift herken ik inmiddels uit duizenden. Ik ben onder de indruk geraakt van de veelheid werk die deze man voor de stad en zijn bewoners, en voor de haven en zijn arbeiders, heeft verricht. Uit die interviews bleek ook dat het niet altijd rozengeur en maneschijn was. Een aantal werknemers is lovend; anderen omschrijven hem als een paternalistische bullebak. Daarnaast moet je onderaan de streep bekijken wat het primaire belang van Backx, of van zijn collega's, moet zijn geweest en voor een ondernemer blijft dat – hoe je het wendt of keert – toch het maken van winst.

Jan Backx (1903-1982).

Dat je voorzichtig moet zijn met ondernemers, maakte ook een collega me duidelijk na een presentatie op een academische conferentie. Ik had de opmerking gekregen dat het leek alsof ik een marketingpraatje aan het houden was voor de gemeente Rotterdam. Nu vond deze collega dat ook overdreven, maar ze wees me wel op *The Shock Doctrine*, een boek waarin journaliste Naomi Klein schrijft over ondernemers die na een ramp razendsnel ter plekke zijn om misbruik te maken van de ontstane chaos. Haar ondertitel: *the Rise of Disaster Capitalism*. 'Mijn' ondernemers als rampenkapitalisten na het bombardement van 14 mei 1940? Er zijn genoeg aanwijzingen om dit tegen te spreken, maar het mechanisme is ergens wel herkenbaar: lage lonen, een schone lei, bestuurlijke chaos en behoefte aan daadkracht. Het is niet voor niets dat K.P. van der Mandele al op de dag na het bombardement de Rotterdamse bestuurlijke en zakenelite bij elkaar riep. Ik zou er veel voor over hebben om een transcript te hebben van die bijeenkomst, want waar ik nog steeds het meest nieuwsgierig naar ben: wat was nou hun belang bij die wederopbouw?

Tricky business dus, dat onderzoek naar die zakenlieden. Bovendien is de ene ondernemer de ander niet;

lees er de biografie van Anton Kröller maar op na. Ik pleit er dan ook voor dat we met dit publiek-private erfgoed voorzichtig omgaan. Waar Achmed Aboutaleb in een recente column in de *Metro* nog een lans brak voor het woord elite, verwees hij ook naar de Rotterdamse geschiedenis: 'Zonder [elite] was er in Rotterdam geen Erasmus Universiteit, Euromast, Maastunnel, Museum Boijmans van Beuningen en tuindorp Vreewijk geweest.' Dat is een lastige observatie, want het gaat hier duidelijk om een ondernemerselite. Het is niet voor te stellen hoe Rotterdam zou zijn zonder die ondernemers; wellicht was een flink deel van de leden van Roterodamum dan een stuk content met hoe de binnenstad er nu uit had gezien. Wellicht was het centrum dan nu beter woonbaar geweest, ook voor Rotterdammers met lagere inkomens. We zullen het nooit weten. Intussen zijn we steeds blijer met hoe onze stad langzaam maar zeker gelaagd en volwassen wordt. Want onze mentaliteit is er een van klagen, maar ook van onvoorwaardelijke trots op onze stad. Helemaal als de Coolsingel straks weer volstaat. <

Rotterdam in de literatuur

tekst Wiep van Bunge, Jan Oudenaarden
beeld Wikimedia, Govert2006 (graf de Schoolmeester)

De Lantaarn

Tijdens het Historisch Wel & Wee Café van 12 december j.l. hield Wiep van Bunge een voordracht over De Lantaarn, 'de zeer gemêleerde kring van internationale intellectuelen die in het gelijknamige huis van Furly bijeenkwamen' zoals de internet encyclopedie Wikipedia meldt. Veel aanwezigen waren onder de indruk van de lezing van de Rotterdamse hoogleraar in de geschiedenis van de filosofie. Daarom plaatsen we haar hier integraal.

In de literatuur over Rotterdam in de vroegmoderne tijd stuit je steeds weer op 'De Lantaarn', de Rotterdamse 'club' van Benjamin Furly (1746-1714), waar vanaf de jaren tachtig van de zeventiende eeuw tot in het begin van de achttiende eeuw sommige van de interessantste geleerden van Europa bijeenkwamen om te discussiëren, te 'socializen' en om bier te drinken. Er is zelfs sprake van een 'sociëteit', aan de Scheepmakershaven. Dat gaat wat ver. Het huis van Furly heette 'De Lantaarn', en hoewel hij niet in dat huis lijkt te hebben gewoond, werd er inderdaad bier geschonken. Maar aan de Scheepmakershaven werden verder vooral heel veel boeken bewaard. Veel voor zeventiende-eeuwse begrippen, welteverstaan. Hij had er zo'n 4200 – en uit de bewaard gebleven *Catalogus* van de *Bibliotheca Furliana* blijkt dat Furly bijzondere titels bezat. Hij had trouwens meer huizen in de stad dan alleen dat pand aan de Scheepmakershaven: ook aan het Haringvliet, de Wijnstraat en de Goudse Rijnweg huurde en kocht hij huizen.

Brandhaard van de Verlichting

Furly wordt vooral veel genoemd om de bijzondere rol van Rotterdam te duiden ten tijde van de vroege Verlichting. Rotterdam zou één van de eerste brandhaarden van die Verlichting zijn geweest – als woonplaats van Pierre Bayle, als tijdelijk adres van de naar de Republiek gevuchte John Locke, en als geboorteplaats van Mandeville, *meeting point* van Shaftesbury en Toland, én natuurlijk als de stad waar in 1684 het eerste publieke debat werd uitgevochten over de filosofie van Spinoza, en waar Pieter Rabus de *Boekzaal van Europa* lanceerde – misschien wel het eerste expliciet 'verlichte' tijdschrift in de Nederlandse taal. En dat is allemaal waar. Nog in 1672, tijdens het rampjaar hadden liberale, 'erasmiaanse' Rotterdammers uit de bestuurlijke bovenlaag op hun tellen moeten passen. Adriaan Paets had geluk gehad: hij was net benoemd als gezant in Madrid, maar Johan Pesser werd gevangen genomen en Pieter de Groot – zoon van de grote Hugo – zag zich gedwongen uit te wijken naar Antwerpen. Ook minder hooggeplaatste erasmianen als de dichter Joachim Oudaen en Jacob Ostens, de sociniaanse¹ chirurgijn die brieven wis-

selde met Spinoza, liepen reëel gevaar. En dat gevaar week niet met de moord op de gebroeders De Witt en de benoeming van Willem III tot stadhouder: nog in 1674 achtte men het raadzaam het standbeeld van Erasmus tijdelijk van zijn sokkel te lichten. Zogenaamd voor het uitvoeren van achterstallig onderhoud, maar ook omdat de calvinistische hetze tegen de 'Loevesteinse factie' maar niet tot bedaren kwam. Pas in 1677 keerde de rust terug – dan, althans wordt het standbeeld van Erasmus 'in ere hersteld'. Dat ging gepaard met nogal wat feestelijkheden, en alles wijst er op dat de stad voor even weer in wat rustiger vaarwater terecht kwam. In 1681 werd de Illustre School geopend, en werd – in de herfst van dat jaar – de jonge Pierre Bayle welkom geheten door Paets. Niemand kon vermoeden wat Bayle als hoogleraar Filosofie en Geschiedenis de stad zou brengen. Hij had nog niets gepubliceerd, en hij was vooral in *urgent need of a job*, nadat zijn vorige werkgever, de protestantse universiteit van Sedan door Lodewijk XIV was gesloten. Nog geen jaar in de stad, publiceerde Bayle – anoniem – zijn *Lettre sur la comète*, weer twee jaar later lanceerde hij de *Nouvelles de la République des Lettres*, en was zijn naam gemaakt.

In 1683 vluchtte John Locke naar de Republiek, op verdenking van betrokkenheid bij een poging Karel II te vermoorden. Locke leefde afwisselend in Amsterdam en Rotterdam, waar hij bij Furly thuis onder anderen Bayle leerde kennen. Locke was vijftien jaar ouder dan Bayle, en had ook nog niets gepubliceerd, maar anders dan Bayle speelde hij als arts van de eerste graaf van Shaftesbury wel een politieke rol in zijn eigen land, namelijk in het verzet tegen een dreigende katholieke troonsopvolging. Bayle zou de rest van zijn leven in Rotterdam blijven wonen, Locke zou na de Glorious Revolution terugkeren naar Engeland, waar hij in korte tijd zou uitgroeien tot de belangrijkste filosoof van zijn generatie: maar zijn verblijf, onder andere in Rotterdam, stelde hem in de gelegenheid zowel zijn *Essay concerning Human Understanding* te voltooien als zijn *Two Treatises of Government* en zijn *Epistola de Tolerantia*.

Het is ondoenlijk in één paragraaf de betekenis van Bayle en Locke voor de Verlichting samen te vatten. In de meeste handboeken wordt Bayle de eerste Franse verlichte filosoof genoemd, en Locke de eerste Britse. Bayle vanwege zijn aanval op bijgeloof, zijn ideeën over deugdzaam atheïsme, zijn kritiek op de geschiedenis van het christendom en zijn pleidooi voor tolerantie – de *Commentaire philosophique*. U weet: zijn *Dictionnaire* uit 1697 zou hét voorbeeld worden van Diderot en D'Alembert's *Encyclopédie*. Locke legde de basis voor heel de achttiende-eeuwse kentheorie, ontwierp de moderne politieke contract-

¹ Socinianen ontkenden onder meer de heilige drie-eenheid.

Links: John Locke (1632-1704).

Boven: Pierre Bayle (1647-1706).

theorie, en – we zagen het al – pleitte eveneens voor tolerantie. (Behalve voor katholieken en atheïsten – er zijn natuurlijk grenzen.) Beide Rotterdamse verhalen – zowel dat van Bayle als dat van Locke – laten denk ik vooral zien hoe nauw het lot van Rotterdam verbonden was met de Grote Geschiedenis van de ons omringende landen. Toen Bayle hier aankwam stond Frankrijk vlak voor de herroeping van het Edict van Nantes in 1685; toen Locke weer vertrok was in Engeland voorgoed een eind gekomen aan het spookbeeld van een katholieke Stuart monarch: Jacob II week uit naar Frankrijk. Voor de havenstad die Rotterdam toen al was, sprak die afhankelijkheid van het Grote Buitenland misschien wel vanzelf.

Little London

Aan het einde van de zeventiende eeuw woonden in Rotterdam iets meer dan vijftigduizend mensen, van wie enkele duizenden uit Engeland en Frankrijk afkomstig waren. Tot het begin van de negentiende eeuw werd de stad wel aangeduid als 'Little London'. Al aan het einde van de zeventiende eeuw stonden in Rotterdam enkele honderden Britten als poorter ingeschreven. Tel daarbij de niet geregistreerde 'vreemdelingen' in de stad op, en het zal duidelijk zijn dat hier een stevige Britse gemeenschap was gevestigd. En

zoals u weet heeft Bayle nooit Nederlands geleerd – gewoon omdat hij hier in de stad een volledig Frans-talig leven kon leiden, temidden van vier- à vijfduizend landgenoten. Tot zijn grote opluchting vond hij kort na aankomst zelfs een hospita bij wie hij Frans kon eten. En college gaf hij natuurlijk gewoon in het Latijn. Niet dat dat allemaal zomaar ging, die opvang van zoveel vluchtelingen in zo'n korte tijd: in met name de Franse gemeenschap werd bittere armoede geleden – de armenzorg van de *Église Wallonne* kraakte in haar voegen. Recent onderzoek, van David van de Linden, heeft dan ook aangetoond dat van de circa 35.000 hugenoten die uitweken naar de Republiek, vele duizenden na verloop van tijd weer terugkeerden naar Frankrijk, en dus weer katholiek werden. Maar wat deed Furly dan in Rotterdam? Furly was een Britse Quaker, en hij had zo zijn eigen redenen zich in de Republiek te vestigen. Het Quakerdom was ontstaan tijdens de Engelse Burgeroorlog, en na de restauratie werd het als een gevaarlijke secte gezien, zodat nogal wat Quakers uitweken naar de tolerante Republiek. Hij kwam aan in Rotterdam in 1677, afkomstig uit Colchester en handelde in van alles en nog wat: tabak, zijde, textiel, leer, wijn, enzovoort. Daarnaast was hij agent van William Penn, die in de nieuwe wereld land te koop had – Pennsylvania, en zoals u weet ging vooral op *dissenters* een grote aantrekkingskracht uit van die nieuwe wereld.

De grote vraag die Furly's rol als gastheer van De Lantaarn natuurlijk oproept, luidt hoe uitgerekend een Quaker zo'n sleutelrol kon hebben gespeeld in de radicale, vroege Verlichting? Sarah Hutton heeft gewezen op Furly's diepe afkeer van religieuze *autoriteiten*. Voor Furly bestond waar geloof uit het volgen van één enkele regel: 'To love God above all, and our neighbour as ourselves'. Aan Locke schreef hij 'sick of anything' te zijn, 'which looks like sectism, singularity, and authority'. Keer op keer wees hij zijn vrien-

den op de noodzaak je eigen oordeel te vertrouwen en je niet neer te leggen bij de autoriteit van welke traditie dan ook – en dat mocht hij van de Quakers, die niet eens een belijdenis onderhielden, maar vooral een individueel beleefd christendom beleden: Quakers werden geacht hun eigen ‘Inner Light’ te volgen.

Van dat soort christenen keken ze in de Republiek, en zeker in Holland, niet op: ‘collegianten’ werden dat soort individuele waarheidszoekers hier genoemd, en ook in Rotterdam had je er daar veel van. Wie dat ‘Inner Light’ serieus nam, ging het kritisch onderzoek van de overgeleverde traditie niet uit de weg. Zo kon het gebeuren dat allerlei vrijdenkers hun weg vonden naar Furlly’s Lantaarn: behalve Bayle: Anthony Collins, John Toland, Algernon Sidney en Zacharias Conrad von Uffenbach. En dat hij een van de eerste eigenaren was van een *Traité des trois imposteurs* manuscript. Er is zelfs geopperd dat dit beruchtste van alle clandestiene manuscripten uit de vroege Verlichting in zijn bibliotheek tot stand kwam, mogelijk onder leiding van de Rotterdamse burgemeesterszoon en diplomaat Jan Vroese.

Rotterdam vrijhaven

Een open havenstad met een grote Britse en Franse gemeenschap, een overwegend liberale bestuurselite, die zich graag met Erasmus identificeert, en gelovigen die de voorkeur geven aan een individueel beleefde religie – dat lijken de factoren te zijn geweest die van Rotterdam aan het eind van de zeventiende een vrijhaven maakten. Als rijke buitenlander had Furlly bovendien het voordeel dat hij minder kwetsbaar was voor wisselingen van de wacht in het stadsbestuur. Bayle stond machteloos toen hij in 1691 werd geschorst door het stadsbestuur, zijn werkgevers. Paets was inmiddels overleden en na het beruchte Costerman oproer beschermde de stadhouder zijn corrupte zetbaas Van Zuylen van Nijevelt, die op de hand was van Bayle’s orthodoxe tegenstanders. Uiteindelijk werd Bayle financieel uit de brand geholpen door zijn Rotterdamse uitgever Reinier Leers, maar Bayle’s leerling Mandeville, die Van Zuylen op de hak had genomen in een aantal pamfletten moest zich uit de voeten maken, en vestigde zich in Londen.

Furlly daarentegen kon het zich veroorloven zijn schouders op te halen over wie er nu weer op het pluche zat. Dat zal gasten van Furlly als de derde graaf van Shaftesbury ook een zorg zijn geweest. Zij kwamen voor de man zelf – die onHollands gastvrij was –, voor zijn bier en voor zijn bibliotheek. Ik zei al: die was relatief groot. Spinoza had nog geen tweehonderd boeken. Maar Von Uffenbach, een van Furlly’s Duitse vrienden had er bijna 7.000, en Eugène van Savoie’s Haagse bibliotheek telde 15.000 titels. Wel bezat Furlly unica, zoals een manuscript over de

geschiedenis van de Inquisitie, en zeer gewaagde boeken, die je bijna nergens kon inzien, zoals de verzamelde werken van de bijbelcriticus Richard Simon, een enorme collectie van literatuur van *Chrétiens sans Église* als Jacob Boehme, Schwenckfeld, Boreel en Zwicker. En natuurlijk Hobbes en Spinoza, Lucretius, en vele honderden kritische edities van afzonderlijke Bijbelboeken. In zekere zin was hij het Rotterdamse antwoord op de in Amsterdam bedachte *mercator sapiens* – de wijze kopman, die door Barlaeus was gevierd bij de opening van het Amsterdamse Atheaeum Illustre in 1632.

Furlly’s voorbeeld van bibliotheek, vroegmoderne sociabiliteit zou school maken: terug in Londen richtte Locke zijn zogenaamde ‘Dry Club’ op, met heuse clubregels ‘For the Amicable Improvement of Mixed Conversation’. De graaf van Shaftesbury liet zich bij de aanleg van zijn Londense bibliotheek eveneens inspireren door De Lantaarn. En er is niet heel veel fantasie voor nodig om in De Lantaarn de aankondiging te zien van de Parijse salon – ook al valt nog te bezien of Furlly zich dáár erg op zijn gemak zou hebben gevoeld. Zowel het mondaine karakter van die salons als de rigide sociale hiërarchie die er voortdurend bevestigd werd, hadden hem hoogstwaarschijnlijk tegen de borst gestuit. Recent onderzoek naar de rol van de achttiende-eeuwse salons in Parijs van Antoine Lilti laat weinig heel van de voorstelling als zouden daar de zaden van de Franse Revolutie zijn gezaaid. In Rotterdam zal Furlly zich meer thuis hebben gevoeld. Er nog van afgezien dat hij veel meer in theologie was geïnteresseerd dan in politiek, kon hij hier zelf de spelregels schrijven van zijn eigen sociale verkeer. En in Rotterdam werd hij tenminste met gerust gelaten. In 1693 schreef hij aan Locke: ‘I find myself most at ease where I am’.

City of Literature?

Voordracht van Jan Oudenaarden, directeur Rotterdamologisch Instituut in het Wel & Wee Café op 9 december 2016.

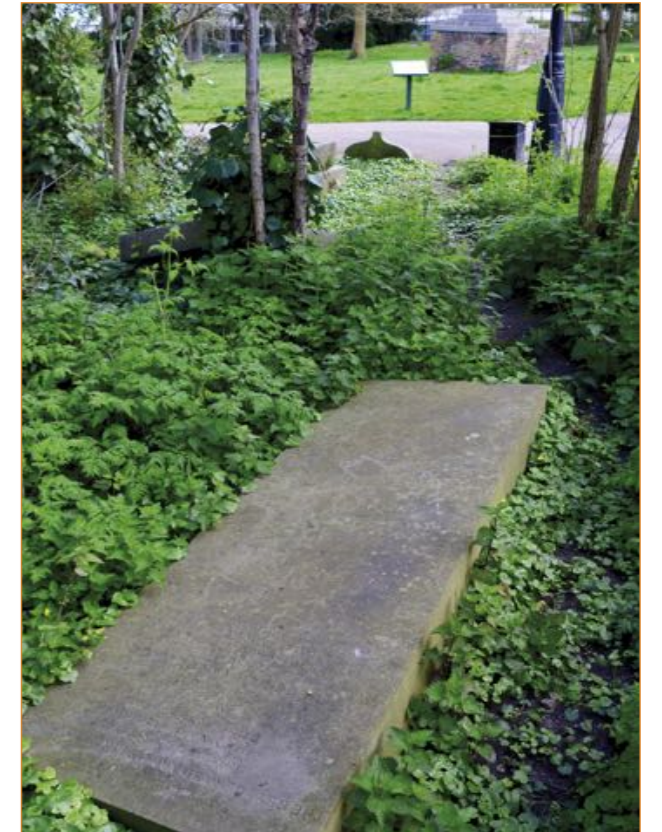
In de dagen dat mr. Ivo Opstelten hier nog burgemeester was, klaagde hij geregeld dat Rotterdam de verkeerde lijstjes aanvoerde. Dat is verleden tijd. Niet dat de ‘arremoei’ nu helemaal is verdwenen, maar Rotterdam is nu vaak te vinden in allerlei wereldwijde positieve lijstjes. Rotterdam heeft de wind weer mee. Maar het kan natuurlijk altijd nóg beter. Bas Kwakman, de directeur van Poetry International, heeft wat dat betreft grootse plannen. In februari 2015 diende hij een aanvraag in bij de Unesco om Rotterdam het predicaat City of Literature te verlenen. Dat biedt allerlei voordelen. ‘Het maakt Rotterdam er be-

wuster van dat in eigen stad veel literaire potentie, rijkdom en variatie aanwezig is.’ En het wordt makkelijker Europese subsidies binnen te halen.

De vraag is dan: is Rotterdam zo’n kwalificatie waard? Bas noemde eerst de negatieve aspecten. Rotterdam bezit geen letterenfaculteit en geen uitgeverhuizen in mooie grachtenpanden. Rotterdam bracht ook geen grootheden voort als Franz Kafka in Praag of James Joyce in Dublin. ‘Maar verder kan Rotterdam zijn partijtje meeblazen.’ Positief is volgens Bas, dat hier poëzie op de vuilniswagens staat. Daar valt wel wat op af te dingen. Wie niet beter weet, denkt daarvoor dat poëzie een kunst is van oneliners. En waren het maar oneliners, maar zelfs dat is niet waar. Het zijn citaten uit gedichten, regels die geïsoleerd zijn uit gedichten en die worden gepresenteerd als het hoogste van het hoogste. Je isoleert één of twee regels uit een sonnet, zet die op een vuilniswagen en het restant van twaalf of dertien regels kan bij het grofvuil.

Bij een City of Literature misstaat volgens Kwakman natuurlijk ook het Graf van de Onbekende Dichter niet. Het ligt onder een oude plataan aan de Westersingel naar een idee van de Zuid-Afrikaanse dichter Breyten Breytenbach en naar analogie van de Graven van Onbekende Soldaten in diverse wereldsteden. Daar liggen onbekende soldaten begraven als een aanklacht tegen de oorlog, als een eerbetoon aan de naamlozen die hun leven gaven voor de vrijheid. Maar waartegen is het Graf van de Onbekende Dichter een aanklacht? Tegen de rijmelarij, tegen het proza? Of ligt daar alleen maar gebakken lucht. Waarom moet de dichtkunst worden aanbeden met een graf!? De Rotterdamse Kunststichting had zich beter kunnen inspannen om het graf van Anna Blaman op Hofwijk te behouden. Het graf van Rotterdams enige winnaar van de P.C. Hooftprijs werd genadeloos geruimd omdat er geen grafrechten voor werden betaald.

Als je in Rotterdam per se iets met een graf wil doen, dan weet ik nog wel een kandidaat: de Franstalige Belgische dichter Emile Polak. Hij overleed op 8 februari 1915, 26 jaar oud, in het Bergwegziekenhuis en werd begraven op het joodse kerkhof aan het Toepad. Polak ligt samen in één graf met zijn Rotterdamse moeder Betsy Polak-Pollux. In België draagt een tweejaarlijkse prijs voor Belgische dichters die jonger zijn dan 35 jaar en in het Frans publiceren zijn naam. De prijs van € 850 wordt sinds 1931 uitgereikt. Soms wordt een graf een bedevaartplaats. Denk aan Oscar Wilde en Jim Morrison op Père Lachaise of Karl Marx in Highgate. Zelf breng ik vaak een bezoek aan het graf van de Rotterdamse dichter Gerrit van de Linde oftewel De Schoolmeester in Hornsey in Noord-Londen. Dat graf kan ook wel een opknappingsbeurten gebruiken. Bij het graf van Emile Polak is het

Het graf van De Schoolmeester in Hornsey.

stil, terwijl het een *unique selling point* zou kunnen zijn voor Rotterdam Unesco City of Literature. Komen in ieder geval alle Walen een keertje langs. Zo kan ik nog wel even doorgaan. Eigenlijk is Rotterdam eerder het tegengestelde van een City of Literature. Het poëtische verdwijnt hier steeds vaker uit de samenleving. De poëzie waarmee ik opgroeide is volledig verdwenen. Wij hadden geen idee wie Blaman, Bloem, Bordewijk, Eggink, Elsschot, Leopold en Van Vriesland waren, maar de wereld om ons heen was doordesemd van poëzie. Kleine kinderen ervoeren poëzie als de gewoonste zaak van de wereld. Vroeg een kind aan zijn moeder: Mam, wat eten we vanavond, dan was het steevaste antwoord: Husse, met je neus ertussen.

Vroeg je: waar gaan we naartoe?, dan was het: naar Scheetjeboe.

Als je vroeg: Wie was die man?, dan was het: Drolletje Drie, van Overschie.

Zeï je: Wat zeggie? Was het: Azzie val dan leggie!
Zeï je: Sorry, hoorde je: Je ouwe vaar op een lorie.
Scholden ze je uit voor: Gek! Kwam je gevat uit de hoek met: Breek je nek over het Zuiderziekenhuishek.
Na Klootzak: Touwtje erom hebbie een broodzak.
Na: Wat je zegt ben je zelf, kwam: Je kont in de helf.
Gooide je iemand nat: Ik dopie in de naam van Jopie.
Kwam iemand uit Dordrecht, dan was het: Hoe dichter bij Dordt, Hoe rotter het wordt.

Rood en groen was boerenfatsoen.
Waar is het allemaal gebeven?
Ging je naar de stad, dan kwam je langs het Nakie-
van-Blakie, een beeld als een gedicht. Het beeld be-
staat nog, maar het gedicht is verdwenen. Zulke
poëzie wordt ook niet meer gemaakt. Hoogstens is er
nog wat binnenrijm als in Koopgoot of Kraatpaal.
Beneden de rivier vindt af en toe een opflikkering
plaats.

Doe gewoon. Hou de Pleinweg schoon.

En: Kijk uit. Ik kom van Zuid.

Reclameleuzen waren kleine gedichtjes:

Drop, Knapt het op.

Wees slim, Gebruik Glim

Van Nelle, Bestellen

Verse waar, Van Bosselaar

Chief Whip, Op ieders lip.

Dobbelmann, Lekker man.

Dans en geniet, In de Cosmopoliet.

Voor iets goeds, Naar Bervoets.

De Reus kan niet meer lopen. Daarom moet hij an-
sichtkaarten verkopen.

Geen gezeur, Iedereen kleur.

Wees wijs, drink pils bij Gijs

Koop Kaas, bij Klaas

Neem een dikke, Dan ken je likke.

Wie ijs eet uit deze tent, Word zo dik als een grote
vent.

Het leven was één groot feest, tot dichters die zelf
niets konden verzinnen, poëzie uit de spreektaal gin-
gen opschrijven alsof het eigen werk was. Dat noem-

den ze dan *objets trouvés*. Lange halen, gauw thuis.
Dat was het modernste van het modernste.

De dichters Deelder, Waskowski en Vaandrager wor-
den volgens Kwakman zelfs in België gelezen. Daar
zullen ze bij de Unesco van onder de indruk raken.
Zij vormden volgens hem de Rotterdamse school en
liepen daarbij voorop. Deelder kwam met een Be-
knopte topografie van de Rijnmond: Rotterdam,
Schiedam, Vlaardingen, Maassluis, hoekie om, trap-
pie af, gekkenhuis. Er zijn kinderen die niet beter
weten dan dat Deelder dit prachtvers zelf heeft ver-
zonnen. Niets is natuurlijk minder waar. Waskowski
kwam met een Psychedelisch liedje: Ouwe taaie is
gevallen, van de vliering op z'n ballen en Vaandrager
schreef de titelloze gedichten: Ik zeg maar zo, ik zeg
maar niks en Ik zie, ik zie wat jij niet ziet. En niet te
vergeten zijn *opus magnum*: Als de Chinezen niet zo
goed konden kezen, zouden er niet zoveel Chinezen
wezen.

Nog een wonder, dat geen van hen, of ik moet iets
hebben gemist, het kinderrimpje: 'hoofdpijn, rimme-
tiek, waterleiding, gasfabriek' achter de zegekar heeft
gebonden.

Daarna was het snel afgelopen met de volkskunst.
Verzin zelf maar eens wat, dacht het volk en ging wat
anders doen.

Rotterdam City of Literature? Bij het Instituut hebben
we onze twijfels, maar aan de andere kant: een Euro-
pese subsidie is natuurlijk nooit weg. Go Bas, go. <

Historisch Genootschap
Rotterdam
1871-2016

Historisch Wel & Wee Café

9 maart Boekhandel Donner

Hugo Bongers houdt de Monumentenlezing-2016, die eerder op 10 september 2016 werd uitgesproken bij de opening van de Open Monumentendag.

Hugo Bongers is publicist op het terrein van kunst en cultuur in de naoorlogse periode van Rotterdam. Hij is redacteur en uitgever van het blad Puntkomma, kwartaalblad over de Rotterdamse cultuur. In zijn lezing zal hij het thema Symbolen en Iconen uitdiepen. Water staat daarbij symbool voor de stad. De stroom van de rivier als teken van het verglijden van de tijd, zichtbaar gemaakt door de bouw van beeldbepalende gebouwen op beide oevers. Water ook als uitdaging om te beheren, overtollig water af te voeren en om gezondheid te bevorderen, goed drinkwater af te leveren. Iconen werden gebouwd in de buurt van

het water. Wat is de betekenis van die gebouwen en waterwerken voor ons, mensen die nu in de stad leven? En hoe geven we nieuwe functies aan oude gebouwen en waterwerken?

Een lezing over de beleving van en gebruik door stadsbewoners van iconische gebouwen en inrichtingen voor waterbeheer.

Het beeldmateriaal bij deze lezing wordt verzorgd door Evan van der Most, zakelijk en artistiek directeur van Stichting Dig It Up, actief op het terrein van stedelijk cultureel erfgoed.

- 17.00 inloop

- 17.30 aanvang programma

- 18.30 einde

Aansluitend tot 19.00 gelegenheid voor borrel en hapje. <

HGR Algemene Ledenvergadering

19 april Schielandhuis:

aansluitend Historisch Wel & Wee Café

Inloop met koffie/thee vanaf 16.45 uur in het Schielandhuis, Korte Hoogstraat 31 3011 GK, Rotterdam. De jaarvergadering begint om 17.00 uur.

Agenda:

1. opening om 17.00 uur

2. ingekomen stukken/mededelingen

3. verslag jaarvergadering 16 juni 2016

4. verslag secretaris over 2015 (zie op de website onder 'ANBI')

5. verslag penningmeester over 2016

6. verslag kascommissie 2016 (dhr. Troost, dhr. Helleman en dhr. Rosbach) en goedkeuring jaarstukken 2016

7. benoeming kascommissie 2017

8. begroting 2017

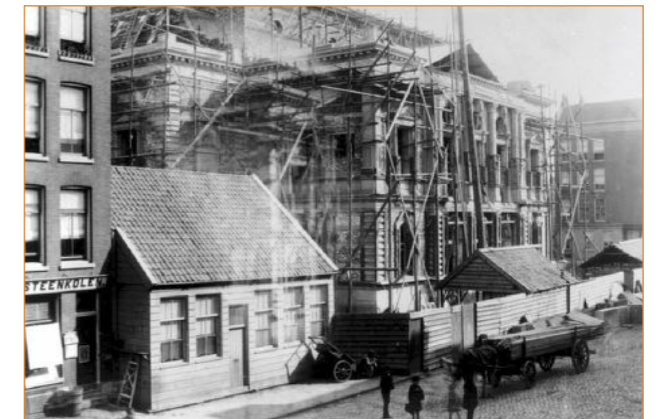
9. Mw. M.M.A.M. (Melanie) Post-Van Ophem neemt na 17 jaar bestuurslidmaatschap, waarvan 10 jaar als voorzitter, afscheid. Het bestuur draagt Mr. F.E. (Frank) Roos, thans bestuurslid, voor als haar opvolger als voorzitter.

In verband met het eindigen van zijn benoemings-
termijn, draagt het bestuur Dr. J. (Sjaak) van der
Velden voor om herbenoemd te worden als be-
stuurslid.

11. rondvraag

12. sluiting, uiterlijk om 18.00 uur

Aansluitend vindt om 18.00 uur een speciaal Historisch Wel & Wee Café plaats.

Bouw van de Groot Schouwburg in 1885.

Alma Ploeger en Luuk de Boer nemen de leden meer naar de wereld van Theater in het Rotterdam van de 18e, 19e en 20e eeuw. Rotterdam kende in de loop van de tijd een diversiteit van toneelgezelschappen die een gevarieerd repertoire ten tonele brachten. Er werd gespeeld tussen-de-schuifdeuren, in achteraf-zaaltjes maar ook in de Groot Schouwburg die in 1887 aan de Aert van Nesstraat geopend werd.

- 18.00 inloop

- 18.15 aanvang programma

- 19.00 einde

Aansluitend tot 19.30 gelegenheid voor borrel en hapje. <

Historisch Wel & Wee Café

18 mei Het Industriegebouw Goudsesingel

Opbouwdag 18 mei: optimisme heerst

Historisch Wel & Wee Café over de mentaliteit uit de Wederopbouw in de hedendaagse tijd op donderdag 18 mei a.s. om 17.30 uur (inloop vanaf 17.00 uur) in Het Industriegebouw Goudsesingel, ontvangszaal op de 1ste etage.

Op 18 mei 1947 vond de eerste Opbouwdag plaats. Op die dag werd ook de eerste paal geslagen voor Het Industriegebouw aan de Goudsesingel. Om deze 70ste verjaardagen te vieren keert het HW&WC nog een keer terug. Met een programma dat aandacht besteedt aan hoe de ondernemende mentaliteit van toen ('Aan Den Slag!') ook nu nog doorwerkt in de creatieve ondernemers van nu. En ook bij wijze van herkansing, nu met beter verstaanbaar geluid. Het belooft een zeer afwisselend en visueel rijk programma te worden waaraan o.a. het gemeentelijke bureau Monumenten en filmspecialist en tentoonstellingsmaker Joop de Jong hun medewerking verlenen. Eerder die middag zijn er ook rondleidingen door het

Het Industriegebouw Goudsesingel.
(Ossip (van Duivenbode) Architectuurfotografie)

Hoogkwartier en langs de Expeditiehoven. Zet donderdag 18 mei 17.30 uur vast in uw agenda en let op de e-mail nieuwsbrief en de website www.rotterdamum.nl voor het volledige programma. <

Ondergrondse stad

beeldmateriaal eigen collectie

Op 14 februari was het exact 75 jaar geleden dat de tunnel voor gebruik werd opengesteld. Dat zou in stilte gebeuren waarbij de Duitse bezetter en het NSB-gemeentebestuur een hoofdrol voor zich opeisten. Maar in plaats van deze hoge omes gingen drie Charloise 'straatschoffies', die hadden ontdekt dat de roltrappen draaiden en er geen controle meer was, naar binnen. Zo opende de bevolking zelf de tunnel in plaats van de gehate bezetter en zijn handlangers. Daarmee kwam een einde aan een zoektocht van tientallen jaren naar een extra oeververbinding. De Willemsbrug kon het toegenomen autoverkeer allang niet meer aan en er is veel nagedacht over een extra verbinding. Dat moest een tunnel worden die uiteindelijk onderdeel werd van de verbinding Den Haag-Breda. Zo deed men dat in die jaren, een snelweg dwars door de stad. Maar wat waren de Rotterdammers trots op dit unieke staaltje onderwater architectuur. En nog steeds staan op de beide maasoeveren de iconische groene ventilatiegebouwen als stille getuigen van het ondergrondse rijksmonument. In een door uitgeverij Ad. Donker mooi verzorgd en rijk geïllustreerd boek beschrijft Henk van der Maas op levendige wijze alle aspecten van de tunnel. Van de eerste plannen in 1899 tot de voorgenomen restauratie anno nu.

Henk van der Maas, *Onder de tunnel door. De geschiedenis van 75 jaar Maastunnel*, Ad. Donker: Rotterdam 2016, ISBN 978-90-6100-722-7, € 29,50, het boek is opgenomen in de reeks van Historische Publicaties Roterodamum, nummer 198.

MATEN VAN DE MAASTUNNEL	
ROLTRAP	De roltrap bestaat uit 85 treden, is 39 M. lang en 18 M. diep. In 70 sec. gaat men met de roltrap naar beneden. Voetgangers gaan daarna met de gewone trap nog 2.50 M. lager.
VOETGANGERSTUNNEL	is breed 4,37 M., 2.50 M. hoog en 584 M. lang.
WIELRIJDERSTUNNEL	is 4,97 M. breed, 2,85 M. hoog en 584 M. lang.
AUTOTUNNEL	is 6 M. breed, 4,20 M. hoog en 1070,35 M. lang.
	Bij laag water staat er 11 M. water en dan nog 2.50 M. grond op de Tunnel.

KORTE AGENDA

9 maart:
HW&WC, boekhandel Donner, 17.00 uur

19 april:
Algemene Leden Vergadering, Schielandshuis, 17.00 uur

19 april:
HW&WC, Schielandshuis, 18.00 uur

18 mei
HW&WC, Het Industriegebouw Goudsesingel,
17.30 uur

26 mei
Jaarexcursie, zie pagina 3